

Ks. BARTŁOMIEJ KUŹNIK

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Wydział Teologiczny

ORCID 0000-0003-2455-9813

ELEMENTY CODZIENNOŚCI W NAUCZANIU PAPIEŻA FRANCISZKA JAKO PRZYKŁADY AKTUALIZACJI SŁOWA BOŻEGO. PREZENTACJA I ANALIZA

ELEMENTS OF EVERYDAY LIFE IN THE TEACHING
OF POPE FRANCIS AS EXAMPLES OF ACTUALIZING
THE WORD OF GOD. PRESENTATION AND ANALYSIS

ABSTRACT:

Chrześcijanie od samego początku ewangelizacji, choć z różną intensywnością, starali się zachować wysoki poziom klarowności przepowiadania. Na przestrzeni wieków spotykali się z różnymi językami, kulturami i narodami, co generowało nowe słowa, wyrażenia, translacje, zawarte w wypowiedziach ilustracje i przykłady, nowe odniesienia do ciągle zmieniającej się rzeczywistości. Formy te utrwały się, były przekazywane kolejnym pokoleniom, ale z biegiem czasu niektóre stawały się komunikatywnie niesprawne, dlatego chrześcijanie poszukiwali stale form nowych, a proces ten trwa do dziś. Papież Franciszek dokonuje podobnych wyborów. Poszukuje nowych punktów stycznych między Ewangelią a życiem codziennym ludzi. W artykule podjęto próbę ukazania, z jaką intensywnością czyni to papież oraz dokonano analizy realizowanego przez niego procesu aktualizacji słowa Bożego.

From the very beginning of evangelization, Christians, although with varying intensity, have tried to maintain a high level of clarity in preaching. Over the centuries, they have encountered different languages, cultures and nations, which generated new words, expressions, translations, illustrations and examples contained in statements, and new references to the constantly changing reality. These forms persisted and were passed on to subsequent generations, but some of them became communicatively ineffective over time, which is why Christians were constantly looking for new forms, and this process continues to this day. Pope Francis makes similar choices. He is looking for new tangents between the Gospel and people's everyday lives. The article attempts to show the intensity with which the Pope does this and analyzes the process of updating the word of God carried out by the Pope.

Karl Barth i Tihamér Tóth to rówieśnicy i teologowie, którym zależało na skuteczności głoszenia słowa Bożego. Obaj dostrzegali braki w formie i metodzie przepowiadania, dlatego zaczęli apelować o komunikatywność głoszonych treści: „W przepowiadaniu zwracano mniej uwagę na treść, a bardziej na stronę formalną

kazania, czyli na to, jak przekazać słuchaczowi prawdę określoną przez teologię neoscholastyczną. Ważniejsze było wówczas to, «jak» głosić, od tego «co» głosić. W takim ujęciu dominował ruch retorycznej odnowy kaznodziejstwa¹. Mimo że Bartha i Tótha różniły wyznanie i narodowość, to łączyło ich wołanie o kształcenie jak najlepszych kaznodziejów. Łączyło ich jeszcze coś – obaj znani byli z promowania jednej z podstawowych zasad dobrej homilii: kaznodzieja, który wychodzi na ambonę, w jednej ręce powinien trzymać Biblię, a w drugiej gazetę. „Dysponuje w ten sposób dwoma tekstami i prawdziwe głoszenie nastąpi wtedy, kiedy pojawi się między nimi iskra. Bez iskry nie ma przepowiadania. (...) Jeśli czymś naturalnym i bez wątplenia pożądanym jest przejście od Biblii do gazety, to jest również całkiem możliwy kierunek odwrotny: kluczowe jest jednak to, by zaiskrzyło”² – komentuje Bartha Georges Casalis. Węgierski biskup Tóth kładzie w tym obrazie akcent także na różną trwałość wspomnianych narzędzi: „Kiedy nowoczesny kaznodzieja przygotowuje się do kazania, to po prawej ręce winien mieć Ewangelię, a po lewej dzienniki. Jak to rozumieć? To znaczy, że świat wiary jest wieczny, zaś świat ludzki przemijający, a celem kazania jest połączyć te dwa światy”³. Intuicja ta i jej sprawne, zwarte sformułowanie (Biblia i gazeta) są do dziś przywoływane w wielu kontekstach tak przez teologów, jak i dziennikarzy.

Ten sam pasterski odruch zauważalny jest u papieża Franciszka. Jak podkreśla Andrzej Draguła: „Franciszek chętnie odwołuje się do przepowiadania obrazowego”⁴, a do niektórych metafor „powraca wielokrotnie – czego ma zresztą świadomość i do czego się przyznaje”, jest do nich „przywiązany”⁵. Nie zatrzymuje się na porównaniach funkcjonujących w Biblii⁶ i nauczaniu Kościoła⁷,

¹ K. Panuś, *Historia kaznodziejstwa*, Kraków 2007, s. 393.

² G. Casalis, *Théologie et Socialisme: l'exemple de Karl Barth*, „Études Théologiques et Religieuses” 49,2 (1974), s. 165.

³ T. Tóth, *Dekalog*, tłum. R. Oleár, Warszawa 2002, s. 9.

⁴ A. Draguła, *Papieża Franciszka metafory Kościoła*, „Colloquia Theologica Ottoniana” 1 (2018), s. 159.

⁵ Tamże, s. 163.

⁶ Wybrane przykłady. Psalm: „Jak lania pragnie wody ze strumieni, tak dusza moja pragnie Ciebie, Boże!” (Ps 42,2); „Ciebie pragnie moja dusza, za Tobą tęskni moje ciało, jak ziemia zeschła, spragniona, bez wody” (Ps 63,2); „Począł nieprawość, brzemienny jest udęką i rodzi podstęp” (Ps 7,15); „(Słońce) wychodzi jak oblubieniec ze swej komnaty, weseli się jak olbrzym, co drogę przebiega” (Ps 19,6); Przypowieści Chrystusa (Mk 4,33n); św. Paweł: „Teraz widzimy jakby w zwierciadle, niejasno...” (1 Kor 12,13); „Bieg ukończyłem, wiary ustrzegłem” (2 Tm 2,7).

⁷ Wybrane przykłady. Ojcowie Kościoła: wielokrotne porównania Kościoła do księżycy odbijającego światło Chrystusa – Słońca sprawiedliwości – por. J. Królikowski, *Kościół – Tajemnica Księżyca*, 28.10.2016, https://opoka.org.pl/biblioteka/P/PR/niedziela201641_kosciol [dostęp: 20.09.2021]; Grzegorz z Nyssy: „Boga nikt nigdy nie widział (...), każde rozumowanie, które obiecuje jakieś poznanie i wyjaśnienie nieskończonej natury dzięki wyrażającej ją nazwie, podobne jest do kogoś, kto sądzi, że złapał własną ręką całe morze. Zagłębienie dłoni ma się tak do morskiego przestworza jak cała moc słów do niewypowiedzianej i niepoznawalnej natury” (*Przeciw Eunomiuszowi* III, 5, 55); Tomasz z Akwinu: „Ty, co jak pelikan, Krwią swą karmisz lud...” (Tomasz z Akwinu, *Zbliżam się w pokorze (Adoro te devote)*, w: *Śpiewnik kościelny*, oprac. A. Reginek, red. S. Kreczmański, Katowice 2020, s. 338); Jan Paweł II: „Wiara i rozum (*Fides et ratio*) są jak dwa skrzydła, na których duch ludzki unosi się ku kontemplacji prawdy” (*Fides et ratio*, Katowice 1998, s. 3); „Každy z was, młodzi przyjaciele, znajduje też w życiu jakieś swoje «Westerplatte».

na odniesieniach⁸ do codzienności powszechnie już stosowanych w dyskursie teologiczno-społecznym, jak np. *dom* z jego cechami: z bezpieczeństwem („czuję się jak u siebie w domu”), ze zrozumieniem, z brakiem wykluczenia⁹, który to obraz odnosi do doświadczenia Kościoła: „Tak, Kościół jest domem, jest waszym domem. Dlatego chciałbym wam z serca powiedzieć: jesteście mile widziani, zawsze czujcie się w Kościele jak w domu i nigdy nie lękajcie się w nim przebywać”¹⁰. Franciszek posługuje się znanymi tradycji chrześcijańskiej metaforami, m.in. *owczarni* czy *kobiety*¹¹, ale przygląda się jeszcze dokładniej codzienności słuchaczy, szukając w niej wszelkiego rodzaju obrazów, dzięki którym mógłby przybliżyć zbawcze orędzie i które mogłyby skupić uwagę odbiorcy, tworząc załączek relacji. Papież stara się o to we wszystkich rodzajach wypowiedzi. W jego encyklikach spotykają się ze sobą w bliskiej odległości takie słowa, jak: *platforma internetowa*¹², *kliknięcie* i *SMS*¹³ oraz *samochód*¹⁴ – słowa, które do tej pory w przepowiadaniu papieża występowały bardzo rzadko, teraz pojawiają się na niespotykaną dotąd skalę.

Niniejsze opracowanie ma na celu ukazanie charakterystycznej cechy przepowiadania papieża Franciszka – wyjątkowo licznych i różnorodnych odniesień do obrazów i słów związanych z codziennością słuchaczy. Deskryptywny charakter tekstu będzie prezentacją nowości tego zjawiska w nauczaniu papieża, przedstawimy jego intensywność i przez ilość zgromadzonego materiału zasygnalizujemy objętość.

Formalną stronę wypowiedzi Franciszka poddawano już naukowym analizom. Spośród opracowań teologicznych należy zwrócić uwagę na tekst Henryka Sławińskiego¹⁵, który, poza stroną merytoryczną papieskich wypowiedzi (klucz misyjny, koncentracja na istocie przemówienia, zachowanie zasady hierarchii praw

Jakiś wymiar zadań, które musi podjąć i wypełnić...” (*Homilia w czasie liturgii słowa skierowana do młodzieży zgromadzonej na Westerplatte*; 12.06.1987, „L'Osservatore Romano” 5 bis 1987); J. Ratzinger: Guzik i płaszcz. J. Ratzinger, *Uczyć i uczyć się miłości Boga. Jubileusz 40-lecia kapłaństwa pralata Franza Nigela*, Unterwössen 1994, w: tegoż, *Opera Omnia*, t. 12: *Głosiciele Słowa i służby Waszej radości. Teologia i duchowość sakramentu święceń*, red. K. Góźdz, M. Górecka, tłum. M. Górecka, M. Rodkiewicz, Lublin 2012, s. 718; Benedykt XVI: Bajka o szczęśliwym Janku, J. Ratzinger, *Opera Omnia*, t. 4: *Wprowadzenie do chrześcijaństwa*, red. K. Góźdz, M. Górecka, tłum. R. Biel, M. Górecka, Lublin 2017, s. 27; przypowieść Kirkegaarda o błaznie i cyrku, tamże, s. 49-50.

⁸ W procesie aktualizacji słowa Bożego Franciszek stosuje przede wszystkim metafory, porównania i przykłady, dlatego będą określane wspólnie jako odniesienia lub odwołania do codzienności – por. J. Twardy, *Aktualizacja słowa Bożego w kaznodziejstwie*, Przemyśl 2009, s. 179-181.

⁹ Por. Franciszek, *Spotkanie z przedstawicielami ekwadorskiego społeczeństwa obywatelskiego*, 7.06.2015, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 7-8 (2015).

¹⁰ Tenże, *Przemówienie do wspólnoty Romów w dzielnicy Lunik IX w Koszycach*, 14.09.2021, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 10 (2021).

¹¹ Por. A. Draguła, *Papieża Franciszka metafory...*, s. 159-177.

¹² Franciszek, Encyklika *Fratelli tutti* (2020), nr 45.

¹³ Tamże, nr 49.

¹⁴ Tamże, nr 65.

¹⁵ Por. H. Sławiński, *Wkład papieża Franciszka w język nowej ewangelizacji*, w: *Nowa ewangelizacja. Język – teologia – kultura*, red. M. Nowak, W. Przyczyna (Teolingwistyka 13) s. 231-255,

pondus et ordo), analizuje je pod kątem ich struktury (np. liczba punktów i słów) oraz cech języka postulowanego przez samego papieża w nowej ewangelizacji (pozytywny, prosty, jasny, bezpośredni, dostosowany do słuchaczy, obrazowy, wolny od teologicznego żargonu). Badacz nie koncentruje się jednak na prezentacji szerokiego spektrum używanych przez Franciszka odniesień do rzeczywistości, konkretnych słów i exemplów, nawiązuje jedynie do kilku (zapach, sala tortur, kontroler, szpital polowy, *primerea*¹⁶).

W podobny sposób akcenty badawcze rozkłada w swym teologicznym opracowaniu Adam Wojtczak¹⁷, prezentując i analizując Franciszkową wizję Kościoła w świetle zagadnienia „czułości”. Badacz przedstawia szerokie spektrum wypowiedzi Franciszka intensywnie wzywającego do pełnej „czułej miłości” posługi wierzących wobec współczesnego świata. W trakcie badań autor natrafia na przykłady obrazów dawnych (dom, matka, owczarnia, pasterz, różga, kolumnada, otwarte drzwi) i nowych (peryferie, szpital polowy, koncern, zaduch zamkniętych pomieszczeń, rower), w tym również odniesień wyprowadzonych z innych (np. z metafory szpitala: cholesterol, poziom cukru we krwi, oddział reanimacyjny). Obrazy te przedstawia i na ich podstawie celnie wnioskuje o wyraźnej w papieskim nauczaniu obrazowości języka. Źródło tej cechy dostrzega w pastoralnym doświadczeniu Franciszka i jego pochodzeniu: „Jego myśl jest (...) osadzona na latynoskiej pobożności ludowej, która przyjmuje, że «wierny lud» (*pueblo fiel*) jest miejscem teologicznym, miejscem wiary w konkretny sposób przeżywaney. (...) Katolicka mądrość ludowa posiada zdolność do życiowej syntezy, łączy to, co boskie, z tym, co ludzkie, rozum i uczucie. Twórcze połączenie tych więzi jest niemożliwe do wyrażania słowami. Łatwiej oddać je za pomocą symboli”¹⁸. I choć autor nie podejmuje naszej próby zestawienia jak największej liczby i różnorodności obrazów papieskich wypowiedzi, to nie zostawia bez komentarza tych, które spotkał na drodze swych badań, a jednym ze swoich wniosków wzmacnia i wyniki naszego opracowania: „Zarówno treścią, jak i formą swego nauczania o Kościele [Franciszek] pragnie trafić w mentalność zsekularyzowanego świata i wejść z nim w pogłębiony dialog”¹⁹.

Nowość odniesień papieża dostrzegają również badacze z obszaru językoznawstwa kognitywnego. W cennym opracowaniu Marzena Makuchowska, analizując rolę metafor Kościoła w dyskursie katolickim, odwołuje się przede wszystkim do Franciszka. Autorka zauważa tę cechę papieskiego nauczania: „[D]o prostych,

Tarnów 2017; H. Sławiński, *Język współczesnego przekazu Ewangelii z uwzględnieniem sugestii papieża Franciszka*, „Roczniki Teologiczne” 61,12 (2014), s. 53-71.

¹⁶ Hiszp. „poprzedzać”, „czekać na kogoś”. Słowo określone przez samego papieża jako jego ulubione. Franciszek, „*Różnorodność pojednana*” przez Ducha Świętego. Przemówienie w zielonoświątkowym Kościele Pojednania w Casercie, 28.07. 2014, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 8-9 (2014).

¹⁷ Por. A. Wojtczak, *Czułe oblicze Kościoła. Postulat papieża Franciszka*, „Teologia w Polsce” 16,2 (2022), s. 111-135.

¹⁸ Tamże, s. 130.

¹⁹ Tamże.

sugestywnych przenośni, «z życia wziętych», szczególnie często sięga obecny papież Franciszek²⁰. Badaczka wskazuje na „repertuar” tradycyjnych metafor funkcjonujących już w teologii (winnica, winorośl, owczarnia, pasterz, miasto na górze, budowla, arka, statek, księżyc, lud kroczący, ojciec, matka, oblubienica, przyjaciel) i nowych, które Franciszek wywodzi z dawnych (furta, mur, ściana, wyjście na ulicę, peryferie, zapach owiec, uliczne błoto). Autorka zna zatem to zjawisko, prezentuje wybrane przykłady obrazów stosowanych przez papieża, ale nie rozszerza zestawienia o podejmowany w naszym badaniu obszar²¹.

Niniejsze opracowanie ma na celu wzmocnienie tych spostrzeżeń badaczy i poszerzenie obszaru prac nad obrazowością języka papieża. Przed wszystkim jednak zostanie podjęta próba zanalizowania roli i skuteczności tych zabiegów w kontekście aktualizacji słowa Bożego. Spośród licznych wypowiedzi Franciszka, na które składają się dokumenty papieskie, homilie, katechezy, rozważania, przesłania, przemówienia, wywiady itp., zostaną wybrane jedynie niektóre przykłady odniesień, pomocnych papieżowi w procesie aktualizacji. Metodologia doboru zakłada, by obejmował on całe spektrum obszarów, z których zostały zaczerpnięte. Odniesienia te zostaną przedstawione według podziału wynikającego z cech prezentowanych desygnatów: przedmioty, działania, zjawiska, przyroda i otoczenie.

Aktualizacja słowa Bożego

„Celem aktualizacyjnej posługi słowa jest przecież chwała Boża i zbawienie człowieka. (...) Aktualizacja podlega również zasadom interpersonalnej komunikacji”²² – podkreśla Jan Twardy, wskazując tym stwierdzeniem na relacje zachodzące w obrębie głoszenia zbawczego orędzia: Bóg–człowiek, Bóg–wspólnota, człowiek–człowiek. Dla chrześcijan wszystkich wieków, choć z różną intensywnością, nieustannym staraniem było dbanie o klarowność komunikacji. Kiedy tylko zauważano trudności językowe, przystępowano do poszukiwania nowych obrazów czy aktualizacji funkcjonujących już translacji Biblii oraz tekstów całej chrześcijańskiej tradycji. Tendencja ta trwa do dziś i obok potencjału duchowego wymiaru Kościoła jest jedną z głównych podstaw dynamiki procesu aktualizacji słowa Bożego.

Franciszkowe odniesienia do detali współczesnej codzienności słuchaczy, dzięki swej nowości i trafności, szybko zyskują popularność, jednak nie dla niej samej, ale prowadzącą ku obszarom duchowym, ku chwale Boga, ku zacieśnianiu więzi między Nim i człowiekiem, wreszcie między głoszącym i słuchaczami, między

²⁰ M. Makuchowska, *Metafory Kościoła we współczesnym dyskursie katolickim*, w: *Gatunki i style dyskursu publicznego w ujęciu konfrontatywnym*, red. A. Charciarek, A. Zych, Katowice 2019, s. 171.

²¹ Por. tamże, s. 171-192.

²² J. Twardy, *Aktualizacja słowa Bożego...*, s. 135.

bliźniami. Przykładem bardzo celnej aktualizacji stało się słynne już porównanie Kościoła do *szpitala polowego*²³. Przy wielu okazjach papież rozwija później tę metaforę. Pozwala mu ona kreślić obraz misji i kondycji Kościoła: „Wchodziliście kiedyś do pomieszczeń, co przez miesiące nie były otwierane? Kiedy je otwierasz, czuć stęchlizną, zamknięciem... Taka jest i dusza ludzi zamkniętych. Chorują. A ci, którzy ruszają w drogę? Cóż, im też może się przytrafić to, co się zdarza idącym: wypadek. Ale ja tysiąc razy wolę Kościół po wypadkach, po przejściach niż Kościół chory z zamknięcia”²⁴. Franciszkowi bliskie jest stosowane przez papieża Benedykta XVI odniesienie do *okna*²⁵, a cel zabiegu podobny – otworzyć się na to, co nowe i świeże: „Otwórz okno i ją (nadzieję) znajdziesz. Otwórz okno twojego serca, otwórz okno miłości, którą jest Jezus, i ją znajdziesz”²⁶.

Poprzez rozmaite aktualizacje Franciszek potwierdza to, o co apeluje do kaznodziejów w adhortacji *Evangelii gaudium*: „Jeżeli chcemy dostosować się do języka innych, by móc dotrzeć do nich ze Słowem, trzeba wiele słuchać, trzeba dzielić życie z ludźmi i zwracać chętnie na nie uwagę”²⁷. Ostatnia część wypowiedzi wydaje się kluczowa dla papieskiej aktualizacji słowa Bożego – papież chce przyglądać się szczegółom współczesnej codzienności swoich słuchaczy, chce wybierać drobiazgi i niuanse ich życia i, jeśli odniesienia te mogłyby im pomóc doświadczyć imponderabiliów, decyduje się nie tylko na wkomponowanie ich w treść przemówień, ale niejednokrotnie czyni z nich trzon narracji.

Franciszek decyduje się na odniesienia do przedmiotów, miejsc, osób i zjawisk znanych i emocjonalnie bliskich słuchaczom. Ten odśrodkowy, stały, pasterski odruch papieża, aby nieustannie szukać oddalonych od Boga i Kościoła, Wiesław Przczyzna umieści w prorockim wymiarze przepowiadania: „Homilista podobnie jak prorok jest wierny nie tylko słowu Bożemu, ale również człowiekowi. Słowo Boże przez niego głoszone oświeca ciemne ścieżki dzisiaj żyjących ludzi, uzdalniając ich w ten sposób do odnajdywania Boga w wydarzeniach dnia codziennego”²⁸. Jeśli papież dostrzega, że jakiś obraz pozwoli mu zbliżyć się do

²³ Por. Franciszek, *Kościół ma być znakiem miłosierdzia Pana. Przemówienie do uczestników międzynarodowego spotkania nt. „Evangelii gaudium”*, 19.09.2014, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 10 (2014); A. Draguła, *Papieża Franciszka metafory...*, s. 159-177.

²⁴ Franciszek, *Spotkanie z młodzieżą w parafii Najświętszego Serca Pana Jezusa w Rzymie*, 19.01.2014, <https://opusdei.org/pl-pl/article/papiez-franciszek-do-mlodziezy-wole-kosciol-po-przejsciach-niz-chory-z-zamknecia/> [dostęp: 9.06.2022]; por. także: tenże, *Być katechetą to powołanie. Przemówienie do katechetów*, 27.09.2013, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 11 (2013).

²⁵ „Rozum pozytywistyczny, przedstawiany w sposób wyłączny, który nie jest w stanie przyjąć czegokolwiek innego, co nie jest funkcjonalne, przypomina pozbawione okien gmachy z żelbetu, w których sami tworzymy klimat i światło, bo nie chcemy, by pochodziły one z rozległego świata Bożego. (...) Trzeba na nowo otworzyć szeroko okna, winniśmy na nowo zobaczyć cały świat, niebo i ziemię, oraz nauczyć się korzystać z tego wszystkiego we właściwy sposób” – Benedykt XVI, *Serce rozumne. Refleksje na temat podstaw prawa. Przemówienie w Bundestagu*, 22.11.2011, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 10-11 (2011).

²⁶ Franciszek, *Homilia podczas liturgii pokutnej w zakładzie karnym dla nieletnich w Pacorze*, 25.01.2019, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 2 (2019).

²⁷ Tenże, *Adhortacja apostolska Evangelii gaudium* (2013), nr 158.

²⁸ W. Przczyzna, *Homilia pięćdziesiąt lat po Soborze Watykańskim II*, Kraków 2013, s. 124.

współczesnego człowieka, używa go w przepowiadaniu. Papież właśnie ten rys posługi – przepowiadanie słowa Bożego – uczynił kluczowym dla swego pontyfikatu: „[P]odkreślam, że to, co mam zamiar wyrazić, posiada programowe znaczenie i ważne konsekwencje”²⁹.

Dla Franciszka, w pasterskim odruchu chęci aktualizowania słowa Bożego, główną rolę odgrywają empatia, zrozumienie, czułość, ponieważ ważne są dla niego ludzkie doświadczenia. W swoich badaniach nad sposobami obrazowania w homiliach Witold Ostafiński stwierdza, że obrazy „potrafią najlepiej wyrazić głębię ludzkich przeżyć (...). Ponieważ potęga obrazu i wyobraźni jest ogromna, zadaniem kaznodziejów jest korzystanie z niej. Należy jednak pamiętać, że obrazowość w homilii nie spełnia tylko służebnej, ornamentacyjnej roli, ale jest nośnikiem teologicznych treści”³⁰. Jeśli zatem papież dostrzega, że odbiorcy jego wypowiedzi doznają jakichś trudności, od razu reaguje, uwzględniając to w swoim nauczaniu. Przykładem takich decyzji są m.in. wypowiedzi papieża w czasie pandemii COVID-19. Leszek Szewczyk określi je jako inspirujące dla współczesnego przepowiadania: „Papież znakomicie rozpoznaje obecne znaki czasu, precyzyjnie nazywa otaczające świat zjawiska i analizuje dokonujące się przemiany”³¹.

W przepowiadaniu słowa Bożego bardzo ważną rolę odgrywają próby podtrzymywania kontaktu ze słuchaczami w trakcie przemówienia. Papież stosuje zabiegi, które wpisują się w realizację istotnej dla procesu aktualizacji słowa Bożego funkcji fatycznej wypowiedzi. Michał Klementowicz podkreśla: „W przypadku analizy funkcji fatycznej refleksja nad jej obecnością w komunikacji (w tym także komunikacji kaznodziejskiej) pozwala poznać mechanizmy, które rządzą językiem w jednym z istotnych elementów, jakim jest nawiązanie i podtrzymanie uwagi słuchacza”³². Franciszek niejednokrotnie i na różne sposoby potwierdza znajomość tych mechanizmów. Czyni to często przez odejście od odczytywania tekstu i przejście na narrację spontaniczną, w której, z czasem, po dłuższych partiach słów, będących często anegdotami, pojawiają się frazy krótkie: zdania oznajmujące, zawołania, wezwania, przymówki czy pytania. Klementowicz przypomina o ich znaczącej roli w komunikacji. Odnośnie do krótkich pytań stawianych przez głoszącego w trakcie wypowiedzi stwierdza: „Elementem służącym do podtrzymania uwagi słuchaczy jest stawianie pytań. Klasyczna retoryka mówi o formułowaniu tzw. pytań, które w ramach retorycznego *actio* zaliczane były do figur kontaktu z odbiorcą. Obok pytań retorycznych w badaniach językoznawczych wyróżnia się pytania-prośby, pytania-groźby lub pytania informujące lub też wprost – pytania fatyczne, które mają służyć podtrzymaniu uwagi słuchaczy”³³. Franciszek

²⁹ Franciszek, *Evangelii gaudium*, nr 25.

³⁰ W. Ostafiński, *O sposobach obrazowania w świętokrzyskich kazaniach radiowych*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 57,4 (2004), s. 276.

³¹ L. Szewczyk, „*Serca zostały wypróbowane*”. Wpływ pandemii COVID-19 na przepowiadanie słowa Bożego – inspiracje papieża Franciszka, „Polonia Sacra” 26,2 (2022), s. 72.

³² M. Klementowicz, *Funkcja fatyczna języka homilii*, „Roczniki Teologiczne” 63,12 (2016), s. 71.

³³ Tamże, s. 67n.

nie tylko stawia tego typu pytania, ale nierzadko powtarza je kilkakrotnie, kreując swego rodzaju *small talki* podtrzymujące kontakt, zwane także operatorami kontaktu³⁴. Papież decyduje się na nie szczególnie wtedy, kiedy wie o wysokim stopniu bariery językowej³⁵. Adresat kaznodziejskiego przesłania Franciszka nie może nie odczytać tych środków ekspresji jako wyraźnego pragnienia nawiązania kontaktu, a w kontekście pastoralnym – stworzenia więzi między głoszącym słowo Boże i słuchaczami.

Przedstawione do tej pory przykłady obrazów używanych przez Franciszka należą do „znanych, konwencjonalnych”³⁶ i tradycyjnych czy też przyjętych już w mówieniu i myśleniu o Kościele, nawet jeśli są stosunkowo nowe (szpital polowy). Jeśli się powtarzają (dom), to wyłącznie dlatego, by pokazać, w jaki sposób Franciszek z metafor dawnych wyprowadza ich nowy potencjał analogii. Kilka nowych odniesień, które zostały już przedstawione (platforma internetowa, kliknięcie, SMS, samochód), odgrywa rolę sygnalizatorów głównej części pracy, w której zostaną zaprezentowane i przeanalizowane badane tutaj nowe odwołania do codzienności słuchaczy.

Przedmioty

Przedstawione w tej części pracy przedmioty prezentują szerokie spektrum realiów życia, z którego zostały przez papieża zaczerpnięte. Franciszek nie ma w tej kwestii obszarów preferowanych, każda rzecz i jej przypadłość, jeśli tylko można je swobodnie skojarzyć z przesłaniem orędzia, jeśli mogą pomóc w zrozumieniu i przybliżeniu Ewangelii – stają się pożytecznym tworzywem przepowiadania.

Dla ukazania wielu płaszczyzn relacji międzyludzkich Franciszek używa odniesień do tkanin. Porównania te analizuje i odkrywa ich kolejne możliwości porównawcze, tworząc z nich pary, triady, zestawienia mnogie. Oto przykład triady *nić – gobelin – węzeł*: „Przychodzi mi na myśl popularne porównanie do gobelinu. Różne Kościoły obecne w Iraku, każdy ze swoim wielowiekowym dziedzictwem historycznym, liturgicznym i duchowym, są jak wiele pojedynczych, kolorowych nici, które – splecione razem – tworzą jeden piękny gobelin, nie tylko mówiący o naszym braterstwie, ale także wskazujący jego źródło. Bowiem sam Bóg jest artystą, który wymyślił ten gobelin i utkał go z cierpliwością i z troską go naprawia, pragnąc, abyśmy zawsze byli dobrze ze sobą spleceni jako Jego synowie i córki.

³⁴ H. Sławiński, *Wkład papieża Franciszka...*, s. 249.

³⁵ Franciszek: „Jeśli przekształcam to, co negatywne w pozytywne, to jestem zwycięzcą. Ale można tego dokonać jedynie dzięki łasce Jezusa. Czy jesteście tego pewni?... Nic nie słyszę... Czy jesteście tego pewni? [młodzież: tak!] Czy jesteście gotowi przemienić w życiu wszystkie rzeczy negatywne w pozytywne? [młodzież: tak!] Czy jesteście gotowi przemienić nienawiść w miłość? [młodzież: tak!] Czy jesteście gotowi przemienić wojnę w pokój? [młodzież: tak!]” – Franciszek, *Kiedy mur przemienia się w horyzont. Przemówienie do młodzieży w Kampali*, 28.11.2015, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 12 (2015).

³⁶ M. Makuchowska, *Metafory Kościoła...*, s. 171.

(...) Niekiedy mogą pojawić się nieporozumienia i możemy doświadczać napięć: to węzły, które przeszkadzają w tkaniu braterstwa. Są to węzły, które nosimy w nas. Ale te węzły mogą być rozwiązane przez Łaskę, przez większą miłość; mogą być poluzowane przez przebaczenie i braterski dialog, cierpliwie dźwigając brzemia jedni drugich (por. Ga 6, 2)³⁷. W innym miejscu papież wyodrębnia obraz samej *nici*, trafnie przyrównując ją do ludzi najsłabszych: „Zwykle nie zrywa się w miejscu najdelikatniejszym: są to ubodzy i bezbronni. To ci, którzy najbardziej cierpią z powodu tego społecznego potępiania, które nie pozwala się podnieść”³⁸.

Franciszek chce umocnić swych słuchaczy obrazami Kościoła dającymi poczucie znalezienia schronienia: „To jest sugestywny obraz Kościoła: łódź, która musi się zmagać z burzami (...). Wszyscy znajdujemy się w tej łodzi i czujemy się w niej bezpiecznie”³⁹, ale jednocześnie, wciąż myśląc o Kościele, przypomina o Bogu, który „nie boi się peryferii”⁴⁰ i sięga w wypowiedziach po porównania niepozwalające chrześcijanom w Kościele zastygać: „Smutną rzeczą jest, gdy spotyka się chrześcijan «rozwodnionych», którzy przypominają rozcieńczone wino, i nie wiadomo, czy są chrześcijanami, czy ludźmi świata, podobnie jak w przypadku rozcieńczonego wina – nie wiadomo, czy jest winem, czy wodą”⁴¹. Powyższe zestawienie porównań związanych z pojęciem Kościoła pokazuje, że jest to nauczanie zmierzające do wspomagania wiernych w ich duchowej kondycji, ale wymagające także wychodzenia z duchoty zamkniętych pomieszczeń, działania i dynamizmu w dawaniu świadectwa, ponieważ – i tutaj papież dodaje jeszcze jedno porównanie, które w samej homilii określa jako „dobry przykład”: „Ktoś powiedział, że równowaga Kościoła przypomina równowagę roweru: utrzymuje się i dobrze jedzie, kiedy jest w ruchu; jeżeli go zostawisz, by stał, przewraca się”⁴².

Franciszek korzysta z desygnatów tradycyjnych (krzyż), ale osadza je we współczesnych kontekstach (samochód): „Nie wystarczy kupić księgę, rzucić na nią okiem i wystawić na widocznym miejscu w domu. To samo dotyczy krzyża: jest on namalowany lub wyrzeźbiony w każdym zakątku naszych kościołów. Krucyfiksy są wszędzie: na szyi, w domu, w samochodzie, w kieszeni”⁴³. Podobny zabieg stosuje w narracji do młodzieży, zestawiając metaforę *pokoju* z „umieszczonymi” w nim nowymi przedmiotami: „Nigdy nie traćcie smaku radowania się ze spotkania, z przyjaźni, smaku wspólnego marzenia, pielgrzymowania z innymi (...). Nie pozwalajcie, aby przebłąski młodości gości w mroku zamkniętego

³⁷ Franciszek, *Przemówienie do biskupów, księży, zakonników, seminarzystów i katechetów Iraku w Bagdadzie*, 5.03.2021, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 3 (2021).

³⁸ Tenże, *Homilia podczas liturgii pokutnej w zakładzie karnym...*

³⁹ Tenże, *W łodzi Kościoła. Modlitwa Maryjna z papieżem*, 10.08.2014, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 8-9 (2014).

⁴⁰ Tenże, *Być katechetą to powołanie...*

⁴¹ Tenże, *Wino czy woda? Modlitwa Maryjna z papieżem*, 31.08.2014, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 8-9 (2014).

⁴² Tenże, *Tak jak rower. Homilia w Domu Świętej Marty*, 24.04.2018, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 5 (2018).

⁴³ Tenże, *Homilia w czasie Bizantyńskiej Boskiej Liturgii św. Jana Chryzostoma na Placu Miejskiej Hali Sportowej w Preszowie*, 14.09.2021, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 10 (2021).

pokoju, w którym jedynym oknem na świat jest komputer i smartfon. Otwórzcie na oścież drzwi waszego życia!”⁴⁴.

W przemówieniach papieża dochodzi do spotkania tego, co dawne, z tym, co nowe i najnowsze. W jednej wypowiedzi papież znajduje miejsce na kilka odniesień, starając się, by forma nie przerosła treści, by obraz nie zdominował kerygmatu: „Tradycja chrześcijańska – jak powiedział Benedykt XVI – «nie jest zbiorem rzeczy i słów, niczym szkatuła [przyp. aut.: dawne] pełna martwych przedmiotów. Tradycja to strumień nowego życia, który wypływa ze źródeł, ma początek w Chrystusie». (...) Nie bójcie się dawać miejsce Słowu Bożemu i angażować świeckich: oni będą kanałami [przyp. aut.: dawne⁴⁵], przez które rzeka wiary ponownie nawodni Węgry. (...) Niech w waszych ustach nie pojawia się mowa, która stwarza dystans i narzuca osąd, lecz taka, która pomaga Ludowi Bożemu patrzeć z ufnością w przyszłość, niech pomaga ona ludziom stawać się wolnymi i odpowiedzialnymi promotorami życia, będącego darem łaski, który należy przyjąć, a nie zagadką do rozwiązania. Kostka Rubika [przyp. aut.: nowe] – waszego utalentowanego i sławnego architekta – niech pozostaje genialną grą, a nie wzorcem życia!”⁴⁶.

Franciszek z uwagą przygląda się swej epoce i temu, co oferuje ona powierzonym mu ludziom. W nauczaniu papieskim nie występowały do tej pory *explicite* elementy elektroniki (najnowsze). Symboliczne stało się spontaniczne dopowiedzenie papieża w trakcie jednej z katechez: „Dlaczego w pewnym momencie kapłan, który przewodniczy celebrze, mówi: «W górę serca»? Nie mówi: «W górę wasze telefony⁴⁷, żeby zrobić zdjęcie!»”⁴⁸, co tytuły prasowe oddały w jeszcze bardziej potocznej formie: „«W górę serca», nie «w górę komórki»”⁴⁹. Franciszek odnosi się wprost do przedmiotów elektronicznych szczególnie w czasie spotkań z młodzieżą. W przemówieniu do niemieckich ministrantów przestrzegł: „Czatowanie w internecie lub przez komórki, seriale, wytwory postępu technologicznego – mogą odwracać uwagę od tego, co ważne”⁵⁰. Papież chce za wszelką cenę uchronić młodzież przed usypiającym życiową uważnością i ograniczającym wyobraźnię

⁴⁴ Tenże, *Największą przeszkodą jest lęk. Orędzie na 33. Światowy Dzień Młodzieży*, 11.02.2018, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 3-4 (2018).

⁴⁵ W cytowanym przemówieniu papież użył słowa *kanal* w znaczeniu traktu wodnego, co wpisuje się w akwaticzne metafory pism chrześcijańskich, np. w *De aquaeductu* św. Bernard z Clairvaux używa określenia Maryi jako *Akweduktu łask* (*Gratiarum aquaeductus*), *Kazania o Najświętszej Maryi Pannie*, tłum. I. Bobicz, Warszawa 2000, s. 174-190. Por. M. Łukaszewicz-Hantrly, *Maria Deipara semper Virgo. Poemat Maryjny Michała Antoniego Hackiego*, „Symbolae Philologorum Posnaniensium Graecae et Latinae” 28,2 (2018), s. 133. W innych miejscach papież używa słowa *kanal* jako pośrednictwa w komunikacji, bez odniesienia akwaticznego – por. Franciszek, *Przemówienie podczas spotkania z niemieckimi ministrantami*, 5.08.2014, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 8-9 (2014).

⁴⁶ Tenże, *Przemówienie do biskupów Węgier*, 12.09.2021, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 10 (2021).

⁴⁷ Wł. *telefonini*; niem. *die Handys*.

⁴⁸ Franciszek, *Audiencja generalna*, 8.11.2017, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 12 (2017).

⁴⁹ PAP/Gosc.pl, 8.11.2017, <https://www.gosc.pl/doc/4300328.Papiez-Ksiazd-w-czasie-mszy-mowi-w-gore-serca-nie-w-gore-komorki> [dostęp: 8.06.2023]. Wł. *telefonini*; niem. *die Handys*.

⁵⁰ Franciszek, *Przemówienie podczas spotkania z niemieckimi ministrantami...*

oraz relacyjność nadmiarem bodźców płynących z ekranów: „Gdy marzycie o miłości, nie wiercie w efekty specjalne, ale w to, że każdy z was jest wyjątkowy. (...) Istnieje dzisiaj zagrożenie dorastania bez korzeni, ponieważ jesteśmy skłonni do pośpiechu, do robienia wszystkiego w biegu: to, co widzimy w internecie, może natychmiast dotrzeć do naszego domu; wystarczy jedno kliknięcie, a ludzie i rzeczy pojawiają się na ekranie. (...) Grozi nam, że przepełnieni wiadomościami wirtualnymi utracimy nasze prawdziwe korzenie. (...) Bóg chce, abyśmy byli mocno osadzeni na ziemi, *podłączeni do życia*; nigdy niezamknięci, lecz zawsze otwarci na wszystkich!”⁵¹.

Franciszek konsekwentnie stosuje w tym obszarze słownictwo związane z elektroniką⁵² i wykorzystuje wszelkie sposoby jej funkcjonowania do zobrazowania rzeczywistości duchowej człowieka, w której króluje Bóg. Czyni to albo przez wskazywanie podobieństw, albo przez kontrastowanie. Oto kluczowe fragmenty odwołujące się do tego potencjału odniesień: „Istnieje bardzo silna sieć⁵³ duchowa, która nas jednoczy, łączy nas⁵⁴ między sobą i wspiera nas. Jest ona silniejsza niż jakikolwiek inny rodzaj połączenia. Tą siecią są korzenie: świadomość, że należymy do siebie nawzajem, że życie każdego z nas jest zakotwiczone w życiu innych”⁵⁵ oraz: „Zaufajcie pamięci Boga. Jego pamięć nie jest «twardym dyskiem», który rejestruje i zapisuje wszystkie nasze dane, ale czułym współczującym sercem, które cieszy się, trwale usuwając wszelkie nasze ślady zła. Spróbujmy teraz także i my naśladować wierną pamięć Boga i strzec dobra, które otrzymaliśmy w tych dniach”⁵⁶. W innym miejscu elektronicznej codzienności Franciszek znajduje kolejne odniesienie: „Życie dane nam przez Jezusa (...) nie jest zbawieniem zawieszonym «w chmurze», czekającym na pobranie, ani nową «aplikacją» do odkrycia lub ćwiczeniem umysłowym, będącym owocem technik rozwoju osobowego. Życie, jakie daje nam Bóg, nie jest też *tutorialem*, przy pomocy którego można nauczyć się ostatnich nowości”⁵⁷.

W ostatnich dekadach rozwój komunikacji objął cały glob. Franciszek jest pierwszym papieżem odnoszącym się z tak znaczącą częstotliwością do przedmiotów, z którymi ludzie spędzają swoją codzienność. Podobnego zestawu słów użył w przemówieniu w czasie spotkania z młodzieżą w Chile: *ładowarka do telefonu* (by nie rozładować baterii serca); *wi-fi*; *hasło*; *połączenie*; *zasięg*; *sygnał* (by nie

⁵¹ Tenże, *Przemówienie podczas spotkania z młodzieżą na Stadionie Lokomotiva w Koszycach*, 14.09.2021, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 10 (2021).

⁵² Polskie tłumaczenia nie zawsze oddają do końca te zabiegi, niekiedy z przyczyn leksykalnych (brak polskich odpowiedników), ale czasem także z wadliwego doboru słów. Przytoczone „podłączeni do życia” w innych językach: fr. *connectés à la vie*; ang. *connected to life*.

⁵³ Fr. *un réseau*; ang. *network*.

⁵⁴ Fr. *nous „connecte”*; ang. *„connects” us*.

⁵⁵ Franciszek, *Przemówienie podczas spotkania z młodzieżą i rodzinami Rumunii w Jassy*, 1.06.2019, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 7-8 (2019).

⁵⁶ Tenże, *Homilia podczas Mszy św. na «Campus Misericordiae» na zakończenie XXXI Światowego Dnia Młodzieży*, 31.07.2016, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 7-8 (2016).

⁵⁷ Tenże, *Przemówienie podczas czuwania z młodzieżą w Metro Park w Panamie*, 26.01.2019, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 2 (2019).

stracić połączenia z Chrystusem) – „Bez połączenia, bez łączności z Jezusem (...) zatapiamy nasze idee, zatapiamy nasze marzenia, zatapiamy naszą wiarę”⁵⁸.

Przedmioty i zbudowane na nich porównania pojawiają się w wypowiedziach papieża nie tylko jako zaplanowane. Jego biegłość w improwizacji sprawia, że nawet niespodziewanie szwankującego sprzętu nagłaśniającego może użyć jako analogii, a, we wspomnianej już funkcji fatycznej wypowiedzi⁵⁹, jako budulca kontaktu ze słuchaczami: „Wydaje się, że mikrofon nie działał dobrze. Czasami my też nie działamy dobrze”⁶⁰.

Przedmioty codzienności pojawiają się w przepowiadaniu Franciszka także dlatego, że występują w przytaczanych przez papieża anegdotach lub w kreślonych przez niego potencjalnych scenach dnia powszedniego. Do najbardziej znanych przykładów należą tu *talerze* i *kanapa*, które swą świeżością przyciągają uwagę, a następnie zostają transponowane przez papieża na wymiar duchowy: „Zawsze jednak w życiu małżeńskim bywają problemy czy dyskusje. To normalne, zdarza się, że mąż i żona dyskutują, podnoszą głos, kłócą się, a czasem latają talerze! Nie przerażajcie się jednak, gdy to się zdarza. Dam wam pewną radę: nigdy nie kończcie dnia bez pojednania”⁶¹. Bardzo podobną skutecznością retoryczną wykazało się nawiązanie do *koszuli*, która pełniła funkcję swego rodzaju punktu kulminacyjnego przytoczonej przez Franciszka anegdoty: „Ileż razy mamy mówiły mi: «Ojcie, mam 30-letniego syna i nie żeni się: nie wiem, co mam robić! Ma dobrą narzeczoną, ale nie decyduje się». Ależ proszę pani, proszę mu już więcej nie prasać koszuli!”⁶².

Papieskie odniesienia najczęściej mają wezwać adresatów do, tak charakterystycznego dla chrześcijaństwa, myślenia o drugim i dynamicznej aktywności na rzecz bliźnich. Decyzja o porównaniu sposobu życia niektórych współczesnych do nieustannego siedzenia na wspomnianej już *kanapie* okazała się wielkim sukcesem kaznodziejskim i medialnym. Od Światowych Dni Młodzieży w Krakowie w 2016, kiedy Franciszek użył tego odniesienia, do dziś powszechnie kojarzy się już z tym kontekstem takie wyrażenia, jak: wstać z kanapy; młodzi kanapowi; czy neologizm „kanapaszczęście”. Franciszek, momentami ironizując, interpretuje to odniesienie na różnych płaszczyznach: „Sądzimy, że abyśmy byli szczęśliwi, potrzebujemy dobrej kanapy. Kanapy, która pomoże nam żyć wygodnie, spokojnie, całkiem bezpiecznie. Kanapa – jak te, które są teraz, nowoczesne, łącznie z masażami usypiającymi – które gwarantują godziny spokoju, żeby nas przenieść w świat gier wideo i spędzania wielu godzin przed komputerem. Kanapa na wszelkie

⁵⁸ Tenże, *Chcę słuchać młodych bez filtrów. Przemówienie do młodzieży w Santiago*, Chile, 17.01.2018, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 2 (2018).

⁵⁹ Por. M. Klementowicz, *Funkcja fatyczna...*, s. 61-73.

⁶⁰ Franciszek, *Kiedy mur przemienia się w horyzont...*

⁶¹ Tenże, *Ludzie odważni. Słowa do zebranych pod oknem siedziby arcybiskupów krakowskich*, 28.07.2016, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 7-8 (2016).

⁶² Tenże, *Głos, jeśli trzeba, także słowami! Przemówienie podczas spotkania z młodzieżą na placu przed bazyliką Matki Bożej Anielskiej w Asyżu*, 4.10.2013, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 11 (2013).

typy bólu i strachu. Kanapa sprawiająca, że zostajemy zamknięci w domu, nie trudząc się ani też nie martwiąc. «Kanaszcześnie» jest prawdopodobnie cichym paraliżem, który może nas zniszczyć najbardziej; bo po trochu, nie zdając sobie z tego sprawy, stajemy się ospali, ogłupiali, otumanieni⁶³. Gdy dwa lata później papież uda się na pielgrzymkę do Chile, w trakcie spotkania z młodzieżą tego kraju otrzyma odpowiedź na krakowską homilię. Zostanie zapisana na transparencie, a Franciszek wspomni o niej w przemówieniu: „Jestem naprawdę wdzięczny za to, że mogę dzielić tę chwilę z wami, którzy, jak przeczytałem tutaj [na transparen-cie], «zeszliście z kanapy i włożyliście buty» – Dziękuję!”⁶⁴. Papież ma świadomość, że trafne odniesienie trwa w słuchaczu, może być przez niego wielokrotnie rozważane, co odpowiada koncepcji medytacji imaginatywnej, opartej na obrazie materialnym lub obrazowaniu⁶⁵. Odpowiedni przykład, wyraźny obraz i trafne porównanie często skracają dystans, pomagają się spotkać w dyskursie, rozjaśniają nieporozumienia, są w stanie skutecznie odeprzeć zarzuty, osadzają wypowiedź kaznodziejską w realiach codzienności, przez co zostaje zapamiętana i zinterioryzowana. Z treści papieskiego nauczania wynika cel tych zabiegów – wezwanie do działania, by nie stać się jak siedzący sobie spokojnie *posąg muzealny* albo sztywnym jak *wysuszony i jałowy pergamin*⁶⁶.

Użyty przez Franciszka neologizm – *misericordina*, nawiązywał słowotwórczo z jednej strony do nazw lekarstw, z drugiej, do łacińskiego leksemu *misericordia*: „Chciałbym wam zalecić pewne lekarstwo. Może ktoś pomyśli: «Czyżby papież został teraz aptekarzem?» Jest to szczególne lekarstwo na urzeczywistnienie owoców Roku Wiary, który dobiega końca. A jest to lekarstwo składające się z 59 paciorków⁶⁷ nasercowych. Jest to «duchowe lekarstwo» i nazywa się *Misericordina*. (...) Weźcie je! Jest w nim koronka różańca, na której można także odmawiać «Koronkę do Miłosierdzia» (...) Nie zapomnijcie jej zażywać, ponieważ dobrze robi. Dobrze robi dla serca, dla duszy i dla całego życia!”⁶⁸. To mocny akcent tego pontyfikatu – wspierać człowieka w jego niełatwej, często schorowanej codzienności, towarzyszyć cierpieniom ducha i ciała, których doświadcza.

Działania i zjawiska

Franciszek w swoich wypowiedziach nawiązuje nie tylko do przedmiotów jako takich, ale w proces aktualizacji słowa Bożego włącza również działania

⁶³ Tenże, *Przemówienie podczas czuwania modlitewnego z młodzieżą na „Campus Misericordiae” w Brzegach*, 30.07.2016, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 7-8 (2016).

⁶⁴ Tenże, *Chcę słuchać młodych bez filtrów...*

⁶⁵ Por. A. Draguła, *Papieża Franciszka metafora...*, s. 173.

⁶⁶ Franciszek, *Być katechetą to powołanie...*

⁶⁷ Inne tłumaczenia: granulek dosercowych – por. B. Zajączkowska, *Miserikordyna – 59 granulek dosercowych*, 17.11.2013, <https://stacja7.pl/papiez-franciszek/miserikordyna-59-granulek-dosercowych/> [dostęp: 7.06.2021].

⁶⁸ Franciszek, „*Misericordina*”: *lekarstwo dla duszy. Modlitwa Maryjna z papieżem*, 17.11.2013, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 1 (2014).

i zjawiska, które rzeczy tych dotyczą. *Serce* nie jest tutaj samym organem ciała i ośrodkiem ludzkiego ducha, ale warta wspomnienia jest także jego praca: *skurcz – rozkurcz*. W przemówieniu do katechetów na tym obrazie opisuje ich rolę w głoszeniu Ewangelii – *skurcz* to zjednoczenie z Chrystusem, spotkanie z Nim na modlitwie, *rozkurcz* – oddawanie otrzymanych od Niego darów drugiemu człowiekowi, łaski podane dalej⁶⁹.

Pastoralną misję Kościoła papież rozumie jako wypełnione czułością towarzyszenie, ale konkretyzuje ten obraz wspólnej drogi, precyzuje go, apeluje o realizm: „Iść tempem pielgrzyma – ani go nie wyprzedzać, ani nie zostawać z tyłu”⁷⁰, a kiedy człowiek w tej wędrówce upadnie, z pomocą przychodzi obraz dziecka, które gdy upadnie, idzie do mamy – „Idźcie wtedy do Maryi”⁷¹ – zachęca Franciszek. Życiowa wędrówka obrazowana tułaniem się po *labiryntach*⁷² to metafora mobilizująca, którą papież wypełnia otuchą. Wzywa do wychodzenia ze swoich ograniczeń z *plecakami* wypełnionymi radościami i smutkami, pojmowanym jako lekarstwo na pokusę „wiary statycznej”, sprowadzonej do „cukru osładzającego życie”, do dynamiki, do „czynienia z życia pielgrzymki miłości do Boga i do braci”⁷³. Wiary nie da się kupić i „nie jest notowana na giełdzie”⁷⁴. Może w tym zmaganiu przeszkadzać zniechęcenie, które Franciszek porównuje do *wirusa*, odnosząc się tym samym do zaistniałego zjawiska pandemii i operując związanymi z nią leksemami (wirus, szczepionka, zarazić się): „Wiemy, jak łatwo jest zarazić się wirusem zniechęcenia, który czasami wydaje się rozprzestrzeniać wokół nas. Pan dał nam jednak skuteczną szczepionkę przeciwko temu paskudnemu wirusowi: jest nią nadzieja. Nadzieja płynąca z wytrwałej modlitwy i codziennej wierności naszemu apostołstwu. (...) Jak widzimy na podstawie starożytnej historii Kościoła na tych ziemiach, żywa wiara w Jezusa jest «zaraźliwa», może zmienić świat”⁷⁵. Aby świadectwo chrześcijan było skuteczne, Franciszek apeluje o autentyczność: „Wyzbądźmy się nadmiernej troski o siebie samych, o nasze struktury, o to, jak postrzeżga nas społeczeństwo. To nas w końcu doprowadzi do swoistej «teologii makijażu»: jak się najlepiej ucharakteryzować”⁷⁶.

Z jednej strony homilijny obraz stosowany przez papieża może być przedmiotem, zjawiskiem, z drugiej – opowiadaniem, sytuacją, rolą społeczną. Franciszek odwołuje się biegle także do najnowszych trendów i zjawisk społecznych. Nośność zostaje tu spotęgowana przez aktualność odniesienia, a dla tłumaczy staje

⁶⁹ Por. tenże, *Być katechetą to powołanie...*

⁷⁰ Tenże, *Trzeba towarzyszyć człowiekowi w epoce cyfrowej. Przemówienie do Papieskiej Rady ds. Środków Społecznego Przekazu*, Rzym, 21.09.2013, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 11 (2013).

⁷¹ Tenże, *Kiedy mur przemienia się w horyzont...*

⁷² Tenże, Encyklika *Lumen fidei* (2013), nr 13.

⁷³ Tenże, *Homilia podczas mszy świętej na Błoniach narodowego sanktuarium w Szaszlinie*, 15.09.2021, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 10 (2021).

⁷⁴ Tenże, *Przemówienie podczas spotkania z młodzieżą i rodzinami Rumunii...*

⁷⁵ Tenże, *Przemówienie do biskupów, księży, zakonników, seminarzystów i katechetów Iraku...*

⁷⁶ Tenże, *Przemówienie w Katedrze św. Marcina w Bratysławie do biskupów, kapłanów, zakonników i seminarzystów*, 13.09.2021, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 10 (2021).

się wyzwaniem. Odważne, zastosowane w 2019 roku w Panamie i w pierwszych chwilach dyskutowane, zestawienie misji Maryi z rolą *influencerki* doczekało się różnych przekładów. Choć zjawisko twórców internetowych, którzy przez wystąpienia w sieci zyskują sławę i kreują postawy milionów odbiorców, trwa już dwie dekady i generuje niebezpieczeństwa, papież korzysta z tego odniesienia, skupiając się na jego pozytywnej stronie. Spoglądając w świat młodzieży, pozostaje wierny swojemu stylowi przepowiadania i początkowo jedynie zestawia Maryję z tym zjawiskiem, podkreślając: „Niewątpliwie młoda dziewczyna z Nazaretu nie pojawiła się w ówczesnych «sieciach społecznościowych», nie była «wplywową»⁷⁷, ale ani tego nie chcąc, ani nie szukając, stała się kobietą, która miała największy wpływ na historię”⁷⁸. Dopiero potem, po przygotowaniu słuchaczy, stwierdza, że Maryja siłą rzeczy taką wpływową osobą, dzięki swej mądrości i pokorze, się stała: „Maryja *osoba wpływową* Boga⁷⁹. (...) Nie kupiła ubezpieczenia na życie! Maria się zaangażowała, i dlatego jest silna, dlatego jest *wplywową*, jest osobą wpływową Boga!”⁸⁰.

Przyroda i otoczenie

„Trzeba dzielić życie z ludźmi i zwracać chętnie na nie uwagę” – naucza Franciszek w kluczowym dla tego opracowania fragmencie *Evangelii gaudium*⁸¹. Papież stara się odwoływać do całej złożoności tej codzienności, do *piłkarskich ławek rezerwowych*⁸², do *ubezpieczeń na życie*, do *nici*, która wyprowadza z *labiryntu*, do *samochodu* i całego świata elektroniki. Swoje przepowiadanie aktualizuje również przez odniesienia do elementów przyrody (warzywa, kwiaty, owoce): „I nachodziła go myśl: «Chyba wcześniej było lepiej, przynajmniej mieliśmy trochę cebuli...». Oto wielka pokusa: lepsze trochę cebuli niż trud i ryzyko wolności. (...) Stale pojawia się ta pokusa, pokusa cebuli: lepsze trochę cebuli i chleba niż trud i ryzyko wolności”⁸³. Każdy element otaczającej słuchaczy rzeczywistości, którym można by wzmocnić komunikatywność i funkcję imperatywną przekazu kaznodziejskiego, papież uważa za cenny. Funkcję imperatywną, którą przypisał biblijnej scenie

⁷⁷ Takiego wariantu translacji użyto w tłumaczeniu, które znalazło się w tekstach papieskich opublikowanych na watykańskiej stronie internetowej. W pierwszych relacjach dziennikarskich użyto spolszczenia *influencerka*.

⁷⁸ Franciszek, *Przemówienie podczas czuwania z młodzieżą w Metro Park w Panamie*, 26.01.2019, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2019/january/documents/papa-francesco_20190126_panama-veglia-giovani.html [dostęp: 10.06.2023]. W „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 2 (2019) natrafiamy na inne tłumaczenie, w którym użyto wariantu: „jest influencerem Boga” – i ta wersja zacytowana zostanie także w adhortacji *Christus vivit* (2019), nr 44. W przekazach medialnych pojawi się również brzmienie feminatywne: „jest influencerką Boga”.

⁷⁹ Ang. *Mary, the «influencer» of God*.

⁸⁰ Franciszek, *Przemówienie podczas czuwania z młodzieżą w Metro Park...*

⁸¹ Tenże, *Evangelii gaudium*, nr 158.

⁸² Por. tenże, *Przemówienie podczas spotkania z młodzieżą na Stadionie Lokomotiva...*

⁸³ Tenże, *Przemówienie w Katedrze św. Marcina w Bratysławie...*

z *cebulą*, znalazł również, za Jeremiaszem, w *kwiecie migdałowca*. Do katechetów powie: „Bądźcie jak kwiat migdałowca – pierwsi w misji, bo on pierwszy kwitnie na wiosnę”⁸⁴, zaś młodzieży niosącej spuściznę wojny na Bałkanach „wręczy” obraz *kwiatu* jako źródła motywacji i nadziei: „Wy jesteście kwiatami powojennej wiosny, jak powiedział bp Semren: kwiatami wiosny, które chcą dalej się rozwijać, a nie wracać do niszczenia, do tego, co czyni jednych wrogami drugich”⁸⁵. Do niosących podobne dziedzictwo Irakijczyków powie: „Młodzi (...) – razem ze starszymi – są diamentem tego kraju, najsmaczniejszymi owocami drzewa: do nas, do nas należy troska o ich wzrastanie w dobru i nawadnianie ich nadzieją”⁸⁶.

Nawet znane literaturze minionych wieków porównania do *wody* Franciszek wzbogaca o coś nowego – o odniesienie do procesu *destylacji*, przy okazji czyniąc wzmiankę o chirurgicznym zabiegu: „«Jaka jest najczystsza woda? Tak, woda destylowana (...). Wiesz, ojczu, kiedy ją piję, jest bez smaku». Takie jest życie tych, którzy krytykują i plotkują, i oddzielają się od innych: czują się czystszy, tak jałowi, że bez smaku, niezdolni, żeby kogoś zaprosić, żyją, zajmując się tylko sobą, żeby stosować sobie chirurgię plastyczną duszy, a nie by podać rękę innym i pomagać im we wzrastaniu”⁸⁷.

Papież Franciszek często stosuje metaforę *mur*, który już nie tylko pragmatycznie odgradza posesje, ale serca ludzi i narodów. Stąd też tak wymowne i oryginalne w jego nauczaniu staje się zestawienie *mur* z *horyzontem*. *Horyzont* ukazuje jako element krajobrazu i przyrody, jako motyw, przez który chce dodać wąpiącym otuchy. Swoje wystąpienie do młodzieży Ugandy zatytułuje: „Gdy mur przemienia się w horyzont – a gorycz w nadzieję”. Powie: „Jezus sprawił, że zrozumiała (uczestniczka spotkania), iż w życiu można dokonać wielkiego cudu: przemienić mur w horyzont, w perspektywę, która może otworzyć przede mną przyszłość”⁸⁸.

Kategoria horyzontu poszerza perspektywę, pozwala dostrzegać dalej i więcej, może służyć wzmocnieniu relacji do Boga i bliźniego. Owocem takiej uważności stają się u Franciszka odniesienia do elementów krajobrazu, widoku, do zasięgu wzroku adresatów słowa: „Cieszę się, że to spotkanie odbywa się tutaj, w Maipú. (...) W tym sanktuarium, które wznosi się na przecięciu dróg między Północą a Południem, które łączy śnieg i ocean i sprawi, że niebo i ziemia mają dom”⁸⁹ – powie chilijskiej młodzieży, kierując jej wzrok na okolicę. Podobny zabieg odniesienia się do topografii zastosuje na Słowacji, odnosząc się do fenomenu *gó*, o których wie, że dla przyjmujących go są częścią ich życia, kultury i duchowości: „Życzę wam, abyście to uczynili ze wzrokiem skierowanym ku górze jak wówczas, gdy patrzycie na wasze wspaniałe Tatry. Tam, pośród lasów i szczytów, które sięgają nieba, Bóg wydaje się bliższy, a stworzenie objawia

⁸⁴ Tenże, *Być katechetą to powołanie...*

⁸⁵ Tenże, *Nigdy nie wznosić murów. Improwizowane przemówienie do młodzieży w Sarajewie*, 6.06.2015, „L'Osservatore Romano” 6 (2015).

⁸⁶ Tenże, *Przemówienie do biskupów, księży, zakonników, seminarzystów i katechetów Iraku...*

⁸⁷ Tenże, *Homilia podczas liturgii pokutnej w zakładzie karnym...*

⁸⁸ Tenże, *Kiedy mur przemienia się w horyzont...*

⁸⁹ Tenże, *Chcę słuchać młodych bez filtrów...*

się jako nietknięty dom, który na przestrzeni wieków gościł tak wiele pokoleń. Wasze góry łączą w jeden łańcuch różnorodne szczyty i krajobrazy, przekraczają granice kraju, by łączyć w pięknie różne narody”⁹⁰.

Franciszek wpisuje się w ten sposób w nowotestamentalną retorykę ewangelizacji. Chrystus odwoływał się na przykład do specyfiki warunków meteorologicznych swych słuchaczy (zob. Łk 12, 54-55), a apostoł Paweł w swej mowie na Areopagu nawiąże do elementów przestrzeni publicznej – do napisów poczynionych przez Greków na świątyniach, puentując ten zabieg odniesieniem do świątyni poświęconej Nieznanemu Bogu (zob. Dz 17,22n). Po wiekach kolejny następca św. Piotra powie w Iraku w czasie modlitwy za ofiary wojny o *zegarze*: „Panie, nasz Boże, w tym mieście dwa symbole świadczą o odwiecznym pragnieniu ludzkości, aby zbliżyć się do Ciebie: meczet Al-Nuri z minaretem Al Hadba i kościół Matki Bożej od zegara. Jest to zegar, który od ponad stu lat przypomina przechodniom, że życie jest krótkie, a czas cenny. Naucz nas rozumieć, że powierzyłeś nam swój plan miłości, pokoju i pojednania, abyśmy mogli go realizować w czasie, w krótkim okresie naszego ziemskiego życia. Spraw, byśmy zrozumieli, że tylko bezzwłoczne wprowadzenie w życie tego planu miłości pozwoli odbudować to miasto i ten kraj i uleczyć serca rozdarte bólem. Pomóż nam, abyśmy nie spędzali naszego czasu, służąc naszym własnym egoistycznym korzyściom, osobistym lub grupowym, ale w służbie Twojego planu miłości. A kiedy pobłędzimy, spraw, abyśmy mogli słuchać głosu prawdziwych mężów Bożych i nawrócić się w porę, aby nie ogarnęły nas znowu zniszczenie i śmierć”⁹¹.

Odwołania do topografii i urbanistyki, prócz funkcji imperatywnej, pełnią w nauczaniu papieskim, *implicite*, także funkcję *captatio benevolentiae*. Głoszący zauważa bogactwo swego rozmówcy, wskazuje załączek możliwej więzi i dialogu. W czasie podróży apostołskiej na Węgry Franciszek w dłuższym wywodzie odwołał się do należącego do codzienności zgromadzonych elementu zabudowy Budapesztu: „Chciałbym przywołać sugestywny obraz Mostu Łańcuchowego, który łączy dwie części tego miasta: nie miesza ich ze sobą, lecz je łączy. Takie muszą być więzi między nami. (...) Most jest dla nas jeszcze jednym pouczeniem: podtrzymują go wielkie łańcuchy, składające się z wielu ogniw. Jesteśmy tymi ogniwami, a każde ogniwo ma fundamentalne znaczenie: nie możemy więc dalej żyć w podejrzliwości i ignorancji, dalecy od siebie nawzajem i skłócen. (...) Most łączy dwie części. W tym sensie przypomina fundamentalne w Piśmie Świętym pojęcie przymierza. Bóg przymierza prosi nas, abyśmy nie ulegali logice izolacji i partykularnych interesów. Nie chce przymierzy z jednymi kosztem drugich, ale pragnie osób i wspólnot, które są mostami komunii ze wszystkimi. Most Łańcuchowy jest nie tylko najbardziej znanym, ale i najstarszym mostem w tym

⁹⁰ Tenże, *Przemówienie do przedstawicieli władz, społeczeństwa obywatelskiego i korpusu dyplomatycznego w ogrodzie Pałacu Prezydenckiego w Bratysławie*, 13.09.2021, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 10 (2021).

⁹¹ Tenże, *Przemówienie w czasie modlitwy za ofiary wojny na Hosh al-Bieaa w Mosulu*, 7.03.2021, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 3 (2021).

mieście. Przechodziło nim wiele pokoleń. Jest to dla nas zachęta do przypomnienia sobie przeszłości. Znajdziemy w niej cierpienie i ciemność, nieporozumienia i prześladowania, ale sięgając do korzeni, odkryjemy większe od nich wspólne dziedzictwo duchowe. To jest skarb, który pozwala nam wspólnie budować inną przyszłość⁹². Ten celowo przytoczony dłuższy fragment wypowiedzi Franciszka pokazuje, jakie rozmiary może przyjąć w jego wystąpieniu wywód prowadzony wokół jednego obrazu. Jest także dowodem na, sygnalizowane w naszym opracowaniu, papieskie poszukiwanie w obrębie tego samego przykładu kolejnych analogii wyprowadzonych z jego detali.

W nauczaniu Franciszka za zburzonym *murem* zaczyna rozciągać się *horyzont* i nowe *perspektywy*, nowy widok pełen nowych detali życia, z których papież czyni zawiązki kolejnych wątków wypowiedzi. To w większości zabiegi planowane, przemyślane, przygotowane i ujęte w tekstach wypowiedzi, pokazujące warsztat tego przepowiadania. Nawet szczegół *flagi narodowej*, jeśli tylko nawiązuje w swej symbolice do sprawy wartej rozwinięcia, zostaje uwzględniony: „Dzieje te wzywają Słowację do bycia orędem pokoju w sercu Europy. Sugeruje to wielki niebieski pas na waszej fladze, symbolizujący braterstwo z narodami słowiańskimi⁹³. Franciszek – jeśli to tylko retorycznie możliwe – używa danego obrazu jako nośnika różnych postulatów. Jeśli w trakcie pielgrzymki na Węgry ukazuje potencjał ludzi młodych jako *kanalów* nawadniających wiarą ten kraj⁹⁴, to w Panamie, miejscu kojarzonym z Kanałem Panamskim, z tego samego obrazu wydobywa postulat niesienia pokoju i łączenia zwaśnionej ludzkości: „Dzisiaj Panama była nie tylko kanałem łączącym morza, ale także kanałem, w którym marzenie Boga stale znajduje inne małe kanały, aby wzrastać, pomnażać się i promieniować we wszystkich zakątkach świata⁹⁵.”

Analizując ich stronę merytoryczną, warto zwrócić w tym miejscu uwagę także na stronę formalną tych zabiegów. Przede wszystkim pełnią one funkcję dydaktyczno-pastoralną, ewangelizacyjną, misyjną i formacyjną, ale nie można zapomnieć o ich walorach retorycznych, do których Franciszek przywiązuje wielką wagę, wskazując wielokrotnie na ten wymiar w przepowiadaniu wszystkich kaznodziejów.

Podsumowanie

Używając sformułowania Jana Twardego, na podstawie przedstawionego materiału można bez cienia wątpliwości nazwać papieża Franciszka *aktualizatorem*

⁹² Tenże, *Przemówienie do przedstawicieli Rady Ekumenicznej Kościołów i niektórych węgierskich wspólnot żydowskich w Muzeum Sztuk Pięknych w Budapeszcie*, 12.09.2021, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 10 (2021).

⁹³ Tenże, *Przemówienie do przedstawicieli władz, społeczeństwa obywatelskiego i korpusu dyplomatycznego...*

⁹⁴ Por. tenże, *Przemówienie do biskupów Węgier...*

⁹⁵ Tenże, *Przemówienie podczas spotkania z młodzieżą w Cinta Costera w Panamie*, 24.01.2019, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 2 (2019).

słowa Bożego, który zastawia przed słuchaczami stół z pożywnym pokarmem słowa dającego światło i moc na szlakach codziennego życia⁹⁶. W papieskim nauczaniu można dostrzec wyraźne spełnienie postulatu poprawnej aktualizacji słowa Bożego wyrażonej przez Herberta Arensa, iż należy tak głosić owo słowo, aby słuchacz rozumiał i odczuł, że o niego chodzi, że dotyczy ono jego potrzeb, pytań i problemów⁹⁷. W swoim nauczaniu nieustannie dokonuje prób łączenia orędzia biblijnego z codziennością słuchaczy, by następnie na zestawieniu wybranych obrazów konstruować przesłanie. Szewczyk ujmie ten proces zwięźle, całościowo i wyczerpująco: „Jednym z głównych zadań stojących przed kaznodziejstwem jest ukazywanie ponadczasowego orędzia o zbawieniu jako dobrej nowiny dla współczesnego człowieka, czyli powiązanie kerygmatu biblijnego z życiem słuchaczy”⁹⁸. Papież Franciszek wydaje się precyzyjnie wpisywać w tak rozumiane przepowiadanie.

Walter Kasper podkreśla, że Franciszek przepowiada Ewangelię „nie w języku abstrakcyjnym, dydaktycznym, lecz w sposób prosty, ale nieupraszczający, komunikatywny i dialogiczny, tak aby dotrzeć do ludzi i ich porwać”⁹⁹. Język papieża, dobór słów, które określane są już jako jego ulubione (np.: marzenia, bliskość, czułość), to wpisywanie się w język religijny, który z pewnością nie irytuje, a intryguje. Przez to wydobywanie potencjału środków retorycznych i odniesień od wieków funkcjonujących w przepowiadaniu (np.: mur, sieć, korzeń, nić, światło) aż po nawiązania do tego, co nowoczesne (np.: aplikacja, zasięg, wi-fi, SMS, tutorial) Franciszek na swój sposób realizuje to, na co zwracał uwagę Benedykt XVI: „W mnogości słów wypowiedzianych w naszych i w minionych czasach, przy inflacji słów, uobecniać słowa istotne. W słowach uobecniać Słowo – (...) Słowo, które jest Bogiem”¹⁰⁰. Franciszek w przepowiadaniu kaznodziejskim konsekwentnie wychodzi poza język ściśle konceptualny i teologicznie gęsty, śmiało wkracza w świat słuchaczy, zachęcając ich nieustannie do aktywności, dynamizmu, do miłości Boga i drugiego człowieka.

Kwerenda i analiza przedstawionych fragmentów odnoszących się do tematu opracowania pozwala wskazać kolejne obiecujące ścieżki badawcze. Warty osobnej analizy lingwistycznej, homiletycznej i retorycznej byłyby odniesienia Franciszka do literackiego i artystycznego dziedzictwa odwiedzanych miast i krajów, do cytowanych poetów i myślicieli, do powiedzeń i przysłów czy też, postulowane przez Klementowicza, badania nad krótkimi formami dialogowymi wtrącanymi w tekst – *small talkami* (pogawędkami), nad przytaczanymi anegdotami. Obszerną pracą badawczą warto by poświęcić zbadaniu idiolektu Jorge Bergoglio/Franciszka, tym bardziej że w ostatnich latach pojawiło się wiele opracowań

⁹⁶ Por. J. Twardy, *Aktualizacja słowa Bożego...*, s. 246.

⁹⁷ H. Arens, *Kreativität und Predigtarbeit. Vielseitiger denken, einfallsreicher predigen*, München 1982, s. 15-17.

⁹⁸ L. Szewczyk, *Odnova przepowiadania słowa Bożego w (archi)diecezji katowickiej po Soborze Watykańskim II. Studium homiletyczne*, Katowice 2009, s. 222-223.

⁹⁹ W. Kasper, *Papież Franciszek. Rewolucja czułości i miłości. Korzenie teologiczne i perspektywy duszpasterskie*, tłum. K. Markiewicz, Warszawa 2015, s. 53.

¹⁰⁰ Benedykt XVI, *Katechezy o św. Pawle*, red. i tłum. „L'Osservatore Romano”, Kraków 2009.

z tego zakresu¹⁰¹. Ciekawym i stosunkowo mało opracowanym polem badawczym byłaby również analiza translacji papieskich wypowiedzi na inne języki, uwzględniająca narzędzia warsztatu tłumacza (np. użycie zasad teorii skoposu). Dzięki nim będzie można stale na nowo odkrywać to, co jest oryginalne w papieskim przesłaniu i w jaki sposób każdy kolejny Piotr nasłuchuje ludzi, dzieli z nimi życie i na ile chętnie zwraca na nie uwagę.

Bibliografia

Źródła

- Franciszek, Adhortacja apostolska *Christus vivit* (2019).
- Franciszek, Adhortacja apostolska *Evangelii gaudium* (2013).
- Franciszek, *Audiencja generalna*, 8.11.2017, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 12 (2017).
- Franciszek, *Być katechetą to powołanie. Przemówienie do katechetów*, 27.09.2013, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 11 (2013).
- Franciszek, *Chcę słuchać młodych bez filtrów. Przemówienie do młodzieży w Santiago, Chile*, 17.01.2018, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 2 (2018).
- Franciszek, Encyklika *Fratelli tutti* (2020).
- Franciszek, Encyklika *Lumen fidei* (2013).
- Franciszek, *Głoś, jeśli trzeba, także słowami! Przemówienie podczas spotkania z młodzieżą na placu przed bazyliką Matki Bożej Anielskiej w Asyżu*, 4.10.2013, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 11 (2013).
- Franciszek, *Homilia podczas Bizantyńskiej Boskiej Liturgii św. Jana Chryzostoma na Placu Miejskiej Hali Sportowej w Preszowie*, 14.09.2021, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 10 (2021).
- Franciszek, *Homilia podczas liturgii pokutnej w zakładzie karnym dla nieletnich w Pacorze*, 25.01.2019, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 2 (2019).
- Franciszek, *Homilia podczas Mszy św. na „Campus Misericordiae” na zakończenie XXXI Światowego Dnia Młodzieży*, 31.07.2016, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 7-8 (2016).
- Franciszek, *Homilia podczas Mszy św. na Błoniach narodowego sanktuarium w Szasztynie*, 15.09.2021, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 10 (2021).
- Franciszek, *Kiedy mur przemienia się w horyzont. Przemówienie do młodzieży w Kampali*, 28.11.2015, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 12 (2015).
- Franciszek, *Kościół ma być znakiem miłosierdzia Pana. Przemówienie do uczestników międzynarodowego spotkania nt. „Evangelii gaudium”*, 19.09.2014, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 10 (2014).
- Franciszek, *Ludzie odważni. Słowa do zebranych pod oknem siedziby arcybiskupów krakowskich*, 28.07.2016, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 7-8 (2016).

¹⁰¹ Por. A. Karolczuk, *Wybrane cechy idiolektu językoznawcy (na przykładzie języka Zenona Leszczyńskiego)*, w: *Idiolekty w różnych sferach komunikacji*, red. A. Żurek, Wrocław 2011 (Język a Kultura 22), s. 11-21; M. Nowak, *Ojca Cholewińskiego przekaz Dobrej Nowiny (uwagi o języku osobniczym)*, w: tamże, s. 35-46; B. Kułak, *Zaimki w idiolektach (na przykładzie zaimków dzierżawczych mój, twój, swój)*, w: tamże, s. 107-115.

- Franciszek, „*Misericordina*”: *lekarstwo dla duszy. Modlitwa Maryjna z papieżem*, 17.11.2013, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 1 (2014).
- Franciszek, *Największą przeszkodą jest lęk. Orędzie na 33. Światowy Dzień Młodzieży*, 11.02.2018, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 3-4 (2018).
- Franciszek, *Nigdy nie wznoscie murów. Improwizowane przemówienie do młodzieży w Sarajewie*, 6.06.2015, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 6 (2015).
- Franciszek, *Pasterze słuchający ludu. Audycja dla biskupów wyświęconych w ciągu ostatniego roku*, 19.09.2013, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 11 (2013).
- Franciszek, *Przemówienie do biskupów Węgier*, 12.09.2021, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 10 (2021).
- Franciszek, *Przemówienie do biskupów, księży, zakonników, seminarzystów i katechetów Iraku w Bagdadzie*, 5.03.2021, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 3 (2021).
- Franciszek, *Przemówienie do przedstawicieli Rady Ekumenicznej Kościołów i niektórych węgierskich wspólnot żydowskich w Muzeum Sztuk Pięknych w Budapeszcie*, 12.09.2021, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 10 (2021).
- Franciszek, *Przemówienie do przedstawicieli władz, społeczeństwa obywatelskiego i korpusu dyplomatycznego w ogrodzie Pałacu Prezydenckiego w Bratysławie*, 13.09.2021, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 10 (2021).
- Franciszek, *Przemówienie do wspólnoty Romów w dzielnicy Lunik IX w Koszycach*, 14.09.2021, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 10 (2021).
- Franciszek, *Przemówienie podczas czuwania modlitewnego z młodzieżą na „Campus Misericordiae” w Brzegach*, 30.07.2016, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 7-8 (2016).
- Franciszek, *Przemówienie podczas czuwania z młodzieżą w Metro Park w Panamie*, 26.01.2019, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 2 (2019).
- Franciszek, *Przemówienie podczas czuwania z młodzieżą w Metro Park w Panamie*, 26.01.2019, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2019/january/documents/papa-francesco_20190126_panama-veglia-giovani.html [dostęp: 10.06.2023].
- Franciszek, *Przemówienie podczas modlitwy za ofiary wojny na Hosh al-Bieaa w Mosulu*, 7.03.2021, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 3 (2021).
- Franciszek, *Przemówienie podczas spotkania z młodzieżą i rodzinami Rumunii w Jassy*, 1.06.2019, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 7-8 (2019).
- Franciszek, *Przemówienie podczas spotkania z młodzieżą na Stadionie Lokomotiva w Koszycach*, 14.09.2021, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 10 (2021).
- Franciszek, *Przemówienie podczas spotkania z młodzieżą w Cinta Costera w Panamie*, 24.01.2019, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 2 (2019).
- Franciszek, *Przemówienie podczas spotkania z niemieckimi ministrantami*, 5.08.2014, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 8-9 (2014).
- Franciszek, *Przemówienie w Katedrze św. Marcina w Bratysławie do biskupów, kapłanów, zakonników i seminarzystów*, 13.09.2021, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 10 (2021).
- Franciszek, *„Różnorodność pojednana” przez Ducha Świętego. Przemówienie w zielonościwkowym Kościele Pojednania w Casercie*, 28.07. 2014, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 8-9 (2014).

- Franciszek, *Spotkanie z młodzieżą w parafii Najświętszego Serca Pana Jezusa w Rzymie*, 19.01.2014, <https://opusdei.org/pl-pl/article/papiez-franciszek-do-mlodziezy-wole-kosciol-po-przejsciach-niz-chory-z-zamknieciecia/> [dostęp: 9.06.2022].
- Franciszek, *Spotkanie z przedstawicielami ekwadorskiego społeczeństwa obywatelskiego*, 7.06.2015, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 7-8 (2015).
- Franciszek, *Tak jak rower. Homilia w Domu Świętej Marty*, 24.04.2018, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 5 (2018).
- Franciszek, *Trzeba towarzyszyć człowiekowi w epoce cyfrowej. Przemówienie do Papiejskiej Rady ds. Środków Społecznego Przekazu*, Rzym, 21.09.2013, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 11 (2013).
- Franciszek, *W łodzi Kościoła. Modlitwa Maryjna z papieżem*, 10.08.2014, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 8-9 (2014).
- Franciszek, *Wino czy woda? Modlitwa Maryjna z papieżem*, 31.08.2014, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 8-9 (2014).

Literatura

- Arens H., Richard F., Schutle J., *Kreativität und Predigtarbeit. Vielseitiger denken, einfallsreicher predigen*, München 1982.
- Benedykt XVI, *Serce rozumne. Refleksje na temat podstaw prawa. Przemówienie w Bundestagu*, 22.11.2011, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 10-11 (2011).
- Bernard z Clairvaux, *Kazania o Najświętszej Maryi Pannie*, tłum. I. Bobicz, Warszawa 2000.
- Casalis G., *Théologie et Socialisme: l'exemple de Karl Barth*, „Études Théologiques et Religieuses” 49,2 (1974), s. 155-177.
- Draguła A., *Papieża Franciszka metafory Kościoła*, „Colloquia Theologica Ottoniana” 1 (2018), s. 159-177.
- Grzegorz z Nyssy, *Przeciw Eunomiuszowi III*, 5, 55, tłum. M. Przychyńska, Warszawa 2021.
- Jan Paweł II, *Homilia w czasie liturgii słowa skierowana do młodzieży zgromadzonej na Westerplatte*, 12.06.1987, „L'Osservatore Romano” wyd. pol., 5 bis (1987).
- Jan Paweł II, Encyklika *Fides et ratio* (1998).
- Karolczuk A., *Wybrane cechy idiolektu językoznawcy (na przykładzie języka Zenona Leszczyńskiego)*, w: *Idiolekty w różnych sferach komunikacji*, red. A. Żurek, Wrocław 2011 (Język a Kultura 22), s. 11-21.
- Kasper W., *Papież Franciszek. Rewolucja czułości i miłości. Korzenie teologiczne i perspektywy duszpasterskie*, tł. K. Markiewicz, Warszawa 2015.
- Klementowicz M., *Funkcja fatyczna języka homilii*, „Roczniki Teologiczne” 63,12 (2016), s. 61-73.
- Królikowski J., *Kościół – Tajemnica Księżyca*, 28.10.2016, https://opoka.org.pl/biblioteka/P/PR/niedziela201641_kosciol [dostęp: 20.09.2021].
- Kułąk B., *Zaimki w idiolektach (na przykładzie zaimków dzierżawczych mój, twój, swój)*, w: *Idiolekty w różnych sferach komunikacji*, red. A. Żurek, Wrocław 2011 (Język a Kultura 22), s. 107-115.

- Łukaszewicz-Hantry M., *Maria Deipara semper Virgo. Poemat Maryjny Michała Antoniego Hackiego*, „Symbolae Philologorum Posnaniensium Graecae et Latinae” 28,2 (2018), s. 127-137.
- Makuchowska M., *Metafory Kościoła we współczesnym dyskursie katolickim*, w: *Gatunki i style dyskursu publicznego w ujęciu konfrontatywnym*, red. A. Charciarek, A. Zych, Katowice 2019, s. 171-192.
- Nowak M., *Ojca Cholewińskiego przekaz Dobrej Nowiny (uwagi o języku osobniczym)*, w: *Idiolekty w różnych sferach komunikacji*, red. A. Żurek, Wrocław 2011 (Język a Kultura 22), s. 35-46.
- Ostafiński W., *O sposobach obrazowania w świętokrzyskich kazaniach radiowych*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 57,4 (2004), s. 261-276.
- Panuś K., *Historia kaznodziejstwa*, Kraków 2007.
- PAP/Gosc.pl, 8.11.2017, <https://www.gosc.pl/doc/4300328.Papiez-Ksiadz-w-czasie-mszy-mowi-w-gore-serca-nie-w-gore-komorki> [dostęp: 8.06.2023].
- Przyczyna W., *Homilia pięćdziesiąt lat po Soborze Watykańskim II*, Kraków 2013.
- Ratzinger J., *Opera Omnia*, t. 4: *Wprowadzenie do chrześcijaństwa*, red. K. Gózdź, M. Górecka, tłum. R. Biel, M. Górecka, Lublin 2017.
- Ratzinger J., *Uczyć i uczyć się miłości Boga. Jubileusz 40-lecia kapłaństwa pralata Franza Nigela*, Unterwössen 1994, w: tegoż, *Opera Omnia*, t. 12: *Głosiciele Słowa i służby Waszej radości. Teologia i duchowość sakramentu święceń*, red. K. Gózdź, M. Górecka, tłum. M. Górecka, M. Rodkiewicz, Lublin 2012, s. 717-721.
- Sławiński H., *Język współczesnego przekazu Ewangelii z uwzględnieniem sugestii papieża Franciszka*, „Roczniki Teologiczne” 61 (2014) 12, s. 53-71.
- Sławiński H., *Wkład papieża Franciszka w język nowej ewangelizacji*, w: *Nowa ewangelizacja. Język – teologia – kultura*, red. M. Nowak, W. Przyczyna (Teolingwistyka 13), s. 231-255.
- Szewczyk L., *Odnowa przepowiadania słowa Bożego w (archi)diecezji katowickiej po Soborze Watykańskim II. Studium homiletyczne*, Katowice 2009.
- Szewczyk L., „*Serca zostały wypróbowane*”. *Wpływ pandemii COVID-19 na przepowiadanie słowa Bożego – inspiracje papieża Franciszka*, „Polonia Sacra” 26,2 (2022), s. 53-76.
- Tomasz z Akwinu, *Zbliżam się w pokorze (Adoro te devote)*, w: *Śpiewnik kościelny*, oprac. A. Reginek, red. S. Kreczmański, Katowice 2020, s. 337-338.
- Tóth T., *Dekalog*, tłum. R. Oleár, Warszawa 2002.
- Twardy J., *Aktualizacja słowa Bożego w kaznodziejstwie*, Przemyśl 2009.
- Wojtczak A., *Czułe oblicze Kościoła. Postulat papieża Franciszka*, „Teologia w Polsce” 16,2 (2022), s. 111-135.
- Zajączkowska B., *Misericordyna – 59 granulek dosercowych*, 17.11.2013, <https://stacja7.pl/papiez-franciszek/misericordyna-59-granulek-dosercowych/> [dostęp: 7.06.2021].

Słowa kluczowe: przepowiadanie, aktualizacja słowa Bożego, obrazowość, komunikatywność, Franciszek

Keywords: preaching, actualization the word of God, imagery, communication, Francis